

УДК 821.135.1

«АРТИСТИЧНЕ ПИСЬМО» БРАТІВ ГОНКУРІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАРАТИВНОГО ДИСКУРСУ: ВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ ОПОВІДІ РОМАНУ «ПАНІ ЖЕРВЕЗЕ»

Галіпчак У.Р.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано роман братів Гонкурів «Пані Жервезе» за допомогою наратологічного інструментарію, визначено тип наратора та принципи організації оповіді. Основну увагу зосереджено на лінгвістичній організації тексту, зокрема, вербальному аспекті. Доведено, що за допомогою субстантивації письменники експериментують на семантичному, морфологічному рівні слова, що трансформують опис у оповідь, синтезують візуальне мистецтво й оповідне. Евокативні властивості слова формують різнобарвну імпресіоністичну палітру роману, акумулюють відчуття.

Ключові слова: наратив, оповідь, вербальний аспект, субстантивація, «артистичне письмо».

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть спостерігається значне зацікавлення проблемою наративу в літературі. У термінологічному контексті важливим видається з'ясування його поняття, ролі в інтерпретаційному полі художньої структури тексту, визначення основних елементів та принципів. Теоретичну модель, яка застосовувалась у філологічних дослідженнях, було запропоновано представниками російського формалізму (Р. Якобсон,

Б. Ейхенбаум, В. Шкловський), а представники французького структуралізму (Р. Барт, Ж. Жетт, Ж. Курте, Ц. Тодоров) у своїх працях заклали основи «наратологічного повороту», відродження наративного аналізу в науковому пізнанні, «лейтмотивом якого стало твердження, що функціонування різних форм знання можна зрозуміти тільки шляхом розгляду їх наративної (оповідної) сутності» [1, с. 14]. Оскільки наратив, за словами Д. Германа, є репрезентатив-

ною моделлю, з допомогою якої «структурується, відображається і осмислюється досвід людини» [9, с. 138], дослідження «артистичного письма» братів Гонкурів кризь призму нарративного дискурсу дасть змогу детальніше проаналізувати принципи конструювання оповіді, спробувати пояснити особливості їх оригінального стилю через аналіз лінгвістичних особливостей текстотвірних способів представлення світу у романі «Пані Жервезе».

Аналіз останніх досліджень і публікацій заводить, що творчість братів Гонкурів привертала увагу багатьох дослідників, від сучасників побратимів по перу (Е. Золя, А. Доде, Гі де Мопассан), критиків (Ж. Пелісьє, Р. де Гурмон) та відомих літературознавців (співвітчизників – R. Ricatte, J.-P. Richard, P. Sabatier, E. Caramaschi, S. Champeau й радянських дослідників – З. Потапова, В. Шор, В. Реізов), які розглядали історію рецепції творчості письменників, шляхи її еволюції від несприйняття, замовчування, передусім через новаторський характер їх прози, до полемічних розвідок стосовно реалізму-натуралізму, співвідношення правди та вигадки, визначення ролі «людських документів» у конструюванні персонажів та романної інтриги. На сучасному етапі поглиблюється увага до творчості французьких письменників, зокрема у працях Н. Науменко, З. Таран, Н. Яцків, які акцентують на стильових особливостях «артистичного письма» у контексті імпресіоністичної прози.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Роман братів Гонкурів «Пані Жервезе», який залишається не перекладеним ні українською, ні російською мовами, але розкриває нові грані їх таланту у пошуку та втіленні новаторських засобів вираження дійсності, аналізується у працях Н. Яцків [5; 6; 11], зокрема під кутом зору готичного роману у контексті наукових теорій філософії позитивізму та синтезу мистецтв. Лінгвістична палітра роману залишилася поза увагою дослідниці, тому метою даної наукової розвідки є розгляд проблеми за допомогою наратологічного інструментарію, що дасть можливість виявити нові принципи організації оповіді у стильовій манері французьких письменників, які у кожному творі шукали нових способів вираження проблеми співвідношення правди дійсності та її втілення у творі мистецтва за законами краси.

Виклад основного матеріалу. Літературознавча енциклопедія визначає нарратив як «логоцентричне розповідання із відповідною структурою та процесом самоздійснення як способу буття оповідного тексту, одночасно об'єкт і акт повідомлення про справжні чи фіктивні події, здійснюваний одним (кількома) наратором, адресований іншому наратору» [3, с. 89]. Структурні компоненти нарративу, з одного боку, охоплюють історію з її тематичною єдністю, часовими і просторовими межами, подією канвою, і нарративний дискурс (формою представлення) історії. Тематика і проблематика роману братів Гонкурів «Пані Жервезе» одразу викликала дискусії стосовно жанру твору, оскільки розповідь про події з різним хронологічним рядом та розвитком сюжетних перипетій тут відсутня. На таку особливість твору звернув увагу одразу після виходу

роману (1869 р.) Барб'є д'Оревільї, зауваживши, що «це не роман, тому що тут немає дії, подій, пристрасті боротьби, характерів, тому що зображення життя не вказує на панорамність та всеохопність дійсності, тому що тут знаходимо тільки психічний і фізіологічний опис цікавого і особливого випадку» [7, с. 307]. Для того, щоб вказати на оригінальність твору, французький письменник та критик порівнює його з відомими романами Д. Дефо, Е. По, О. де Бальзака, де представлена історія життя персонажа на тлі епохи. «Пані Жервезе» є історією душі, перетворення розумної, освіченої, вихованої і витонченої жінки на безвольну релігійну фанатичку. «Цього разу це фігура у весь зріст, сторінка людського життя і нічого більше. Немає інших персонажів, ні на першому плані, ні другорядних; тільки ледь окреслений профіль дитини, як тінь матері. Немає роману у чистому вигляді. Є дослідження жінки певного темпераменту у певному середовищі», – так висловився про новий твір Гонкурів Е. Золя (1881 р.) [7, с. 298]. Зважаючи на кодифікацію жанру, зокрема жанру роману, зазначимо, що «горизонти очікування» для читача були порушені, так як брати Гонкури відійшли від усталених норм моделювання роману, уникнувши очевидної подієвості та зменшивши кількість персонажів, однак оповідний компонент представлення історії все ж збережений. Наратив роману можна визначити як текст з відкритими подієвими рівнями, де наратор перебуває у теперішньому часі, що сприймається як тривалий незавершений момент тут-і-тепер (за класифікацією В. Сірук, [3, с. 90]). Автори свідомо нехтують таким елементом сюжету як зав'язка, і занурюють читача в атмосферу метушливого Риму, де головна героїня винаймала квартиру. Структурні компоненти нарративу мають чітко визначені часові та просторові межі: історія пані Жервезе розгортається у Римі, місті, у якому дивним чином поєдналося минуле і сучасне: антична культура, осередок католицизму і бурхлива метушня буденного життя міщанства, часовий проміжок охоплює її життя з моменту приїзду до смерті. Гетеродієгетичний наратор моделює фікційний світ тексту таким чином, щоб створити враження безпосередньої фіксації життя, тому найбільша увага зосереджена на не тому, що відбувається, а як те, що відбувається, переживається, відчувається персонажем. Не вдаючись до аналізу всієї наративної стратегії братів Гонкурів, зосередимо увагу на вербальному аспекті оповіді, адже саме вибір слова, його буквальне чи метафоричне значення, його здатність до трансформації забезпечує дискурсивну властивість стильової оригінальності авторів.

Питання вербального рівня твору «Мадам Жервезе» мало виняткову вагу, адже, оскільки, Гонкури були фундаторами літературного імпресіонізму, відповідно, вони намагалися відшукати нові способи вираження власних ідей та створити інноваційні техніки текстотворення. Свою заслугу брати вбачали у створенні «L'écriture artiste» («артистичне письмо»). З цією метою вони вдавалися до створення неологізмів, поєднували незвично слова, вводили у твір маловживану лексику, руйнували традиційні синтаксичні конструкції, добирали семантичні варіанти

з-поміж словникового запасу таким чином, щоб влучно і точно актуалізувати потрібне значення. Стиль Гонкурів полягає в тому, щоб максимальною скоротити дистанцію між сприйняттям і фразою, забрати з речення все те, що не являється безпосереднім сприйняттям. Навіть Е, Золя підкреслював, що «вони намагаються перетворити речення в точний і безпосередній образ їхніх відчуттів» [2, с. 523]. Саме в цій області брати зуміли завоювати особливе місце в літературі та стати засновниками імпресіоністичної манери письма, яке передає найтонші деталі, психологічні стани та суб'єктивні враження.

Особливе місце у наративній тканині твору «Мадам Жервезе» братів Гонкурів, тим самим формуючи імпресіоністичне письмо, посідає словотворення. Як зауважував французький дослідник імпресіонізму Б. Вую, художники-імпресіоністи наклали кольорові мазки, «taches», для передачі вражень, письменники-імпресіоністи прагнули семантичної транспозиції засобів вираження одного мистецтва, живопису, засобами іншого, літератури, яка не тільки зображає почуття, а змушує їх переживати, відчувати [10]. У цьому мистецтві брати Гонкури досягли неабиякої майстерності, експериментуючи на морфологічному, граматичному та семантичному рівнях мови. Домінуючим засобом творення нової чутливої реальності у стильовій тканині твору «Пані Жервезе» видається субстантивация. Для того, щоб субстантивувати те чи інше слово, брати Гонкури вдавалися до звичних лексичних та граматичних прийомів. Найбільш часта субстантивация трапляється за допомогою прямої транспозиції (*dérivation impropre*), тобто, коли одну частину мови переносять в іншу, використовуючи при цьому артикль. У творі «Пані Жервезе» можна побачити велику кількість субстантивованих прикметників, прислівників, дієприкметників та дієслів. Наприклад, «*l'orangé de la pierre*», «*le blancheur de lumière*», «*une inexprimable teinte expirante*», «*le sombre d'un escalier*», «*l'abrupt du roc*». Французький граматикист М. Гревіс зауважує, що субстантивация прикметників відбувається найчастіше, а субстантивовані прикметники повністю переймають парадигму іменника, форми однини чи множини [8, с. 77]. Субстантивовані прикметники актуалізують означувані якості, привертають увагу не до предметів, а відразу до їх найважливіших характеристик. Наприклад, «*l'abrupt du roc*» чи «*le roc abrupt*», «крутизна скелі» чи «скеля крута», у першому випадку саме ознака предмета, а не сам предмет вражає уяву читача.

Субстантивация за допомогою прямої транспозиції (*dérivation propre*) опирається на афіксацію й конверсію, такі іменники отримують додаткове семантичне значення, особливо це стосується слів, які закінчуються на **-ment**: «*un sommeillement d'idées*», «*l'avancement de la journée*», «*un raffinement d'impression*», «*l'alanguissement d'un reste de faiblesse*», де ознака трансформується у процес.

Субстантивация дієприкметників не рідше зустрічається у творі та слугує для змалювання якості предмета, тобто, містить у собі таку ж функцію, що і субстантивация прикметника. Вони допомагають краще передати зорові якості

предмета та увиразнити сказане: «*le luisant des feuilles*», «*le brillant des fleurs*», «*la brûlante d'une flamme*», «*cette insinuante pénétration*».

Багато дослідників вважають, що саме субстантивация пробуджує відчуття, спонукає до сприйняття через свою апеллятивну функцію. Б. Вую підкреслює, що субстантивовані прикметники не є вербальним аналогом будь-якої проповіді відчуттів, а це не що інше як граматична категорія, яка передбачає перенесення читача у потрібну психологічну атмосферу [10, с. 8]. Тобто, автори використовують не енциклопедичний запас слів, назв та імен, а зосереджують увагу на палітрі якостей та кольорів, щоб швидше достукатися до підсвідомості читача. Дослідниця Н. Науменко, зазначає, що поставивши на перше місце якість предмета, вони тим самим передають не тільки реальний світ, скільки його суб'єктивне сприйняття [4, с. 142]. Науковці також підкреслюють, що субстантиви описують загальну якість предмета, створені для того, щоб уникати невизначеності відчуттів, неозначених бачень подій. Отже, можна вважати, що такі субстантиви відіграють велику роль, адже окреслюють чіткі контури предмету, події, пейзажу. Наприклад, «*le rouge de la brique*», «*le blanc d'une fleur*», «*le rouge de son collier de corail*», «*le rouge des coquelicots*», «*le bleu du lac*», «*un gris de cendre*», така субстантивация ставить на перше місце колір, і тим самим, одразу чітко створює зоровий образ в уяві читача, викликаючи в нього імпресію.

Використовуючи субстантивовані прикметники кольору, брати Гонкури довершують свою імпресіоністичну техніку. Вони створюють цілі полотна, наповнені світлом та тінями. Потік кольорів, різні відтінки природи, магія відблисків – все це нагадує картини художників-імпресіоністів. Саме ці іменники допомагають увиразнити зорові образи, побачити більш чітку та насичену палітру фарб, відтворити в уяві найменші світлові та колористичні деталі. Наприклад, у описах неба, Гонкури використовують велику палітру кольорів та відтінків, залежно від погоди чи пори доби: «*le bleu du ciel renversé*», «*le violet d'un gros nuage de pluie*», «*une bande de ciel jaune, – du jaune d'une rose thé.*». В описах Капітолію письменники послуговуються субстантивацией для того, щоб відтворити атмосферу цього місця, зосереджуючи увагу на формах та освітленні: «*le sublime décor de l'obscurité*», «*l'immobilité des ruines, leur profondeur sombre*», «*l'auguste sommeil de la nuit sur leur solennité solide*», «*l'ombre d'ébène du Capitole*», «*la majesté grandie et la solitude déserte de ce portique sur le vide barrant le ciel et ses étoiles*», «*la clarté nocturne*». Однак вербальні описи зорових образів, на думку Н. Яцків, «пластичність і колористичність картин не можуть передати всієї глибини зміни світовідчуття героїні» [5, с. 165], когнітивний ефект словесного образу письменники посилюють за допомогою фіксації звукових образів.

Вербальний аспект оповіді допомагає створити враження драматизму, напруженості. Такий прийом робить виклад твору лаконічним, чітким і яскравим. Одночасно, він може слугувати засобом зовнішньої і внутрішньої характеристики героя, опис мадам Жервезе є яскравим прикладом цього:

«la minceur de leur jeunesse», «la longueur du cou», «l'étroitesse des épaules», «la gravité de son esprit». Для того, щоб оживити образ персонажа чи предмета немає нічого експресивнішого, аніж репрезентувати його абстрактним словом, яке виражає характерну якість або дію. Власна візія, якась маленька частинка предмета, схоплена на льоту під час написання твору змушує автора, створюючи опис, перетворити цю маленьку частинку в головну деталь. Гонкури хотіли показати, що думка вириває, в першу чергу, кризь призму тої чи іншої характеристики предмета чи індивіда.

Субстантивация також допомагає краще розкрити і підсилити не тільки зорові, але й звукові образи. Слухові ефекти підсилюють враження, пробуджують уяву і найповніше відтворюють мелодію прочитаного. Прикладом з твору може слугувати літургія, на якій була присутня Мадам Жервезе. Звуки співу торкаються до найпотаємніших закутків душі героїні та оголюють її нерви. Брати Гонкури показують їхню варіативність, відтворюють їх у найрізноманітніших нюансах, то вони голосні і величаві, то спокійні та тихі: «le large murmure d'une immense désolation», «le sourd et le voilé de la gorge», «les éclats de voix

aigres», «l'ineffable note mourante et crucifiée». Ці звуки різнобарвні, немов фарби, і, немов би, відтінюють колір звуків. Отже, проза Гонкурів вражає багатством мови, широкою амплітудою викладових форм. Субстантивация, інноваційна техніка Гонкурів, робить мову афективною, розширює кордони звичайного граматичного речення, надає йому вишуканості та тонкості, апелює до емоційного стану читача. Саме це є показником оригінальності творчого стилю братів Гонкурів та їх власної манери текстотворення.

Висновки і пропозиції. Специфіка викладової форми, темпоральні та просторові засади тексту, гетеродігетичний наратор, акцент на проєкції почуттів, артикуляція точок зору – усе це виступає феноменальними атрибутами творення власної наративної техніки Гонкурів. Вербальне оформлення тексту акцентує на імпресіоністичному письмі, яке зберігає миттєвість, зосереджує увагу на враженні. Наступні дослідження наративу вимагають зосередження уваги на синтаксичному та семантичному рівні тексту, на визначенні фокалізації, що забезпечить комплексний аналіз наративних стратегій у романістиці французьких письменників.

Список літератури:

1. Бистров Я.В. Англійський біографічний нарратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики: монографія. – К.; Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2016. – 320 с.
2. Золя Э. Эдмон и Жюль де Гонкур / Эмиль Золя // Собр. соч. : в 26 т. / Эмиль Золя. – Москва: Худож. лит., 1966. – Т. 25. – С. 512-546.
3. Літературознавча енциклопедія (у 2-х томах) [Текст] / [Укладач Ковалів Ю.І.]. – Т. II. – К.: Академія, 2007. – 623 с.
4. Науменко Н.П. Черты импрессионизма в литературных пейзажах братьев Гонкуров / Н.П. Науменко // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 55. – Т. 1. – С. 141-143.
5. Яцків Н.Я. Вербальна репрезентація звукових образів у творах братів Гонкурів // Одеський лінгвістичний вісник, 2015. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 163-167.
6. Яцків Н.Я. Готична традиція у романі братів Гонкурів «Пані Жервезе» // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – № 1(15). – Миколаїв, 2015. – С. 258-264.
7. Goncourt E. et J. Madame Gervaisais / Edmond et Jules de Goncourt / Préface de Marc Fumaroli avec le dossier et les documents inédits. – Paris: Gallimard, 1982. – 344 p.
8. Grevisse M. Le Bon Usage. Grammaire française. – 9e édition. Bruxelles: De Éditions J. Duculot, S. Gembloux (Belgique), 1969. – 1228 p.
9. Herman D. Direction in Cognitive Narratology / D. Herman // Postclassical Narratology. Approaches and Analyses / [J. Alber and M. Fludernik, eds.]. – Columbus: The Ohio State University Press, 2010. – P. 137-162.
10. Vouilloux B. Pour en finir avec l'impressionnisme littéraire. Un essai de métastylistique / B. Vouilloux // Questions de style. – 2004. – № 1. – Режим доступу: [http://www.unicaen.fr/puc/revues/thl/questionsdestyle/printa19d.html?dossier=dossier9&file=01vouilloux.xml](http://www.unicaen.fr/puc/revues/thl/questionsdestyle/www.unicaen.fr/services/puc/revues/thl/questionsdestyle/printa19d.html?dossier=dossier9&file=01vouilloux.xml).
11. Yatskiv N. Le paysage impressionniste dans l'oeuvre romanesque des frères Goncourt / Султанівські читання: [збірник статей]. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. – Вип. IV. – С. 160-170.

Галипчак У.Р.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

«АРТИСТИЧЕСКОЕ ПИСЬМО» БРАТЬЕВ ГОНКУР СКВОЗЬ ПРИЗМУ НАРАТИВНОГО ДИСКУРСА: ВЕРБАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ПОВЕСТВОВАНИЯ РОМАНА «ГОСПОЖА ЖЕРВЕЗЕ»

Аннотация

В статье анализируется роман братьев Гонкуров «Госпожа Жервезе» с помощью наратологического инструментария, определен тип рассказчика и принципы организации повествования. Основное внимание сосредоточено на лингвистической организации текста, в частности, вербальном аспекте. Доказано, что с помощью субстантивации писатели экспериментируют на семантическом, морфологическом уровне слова, что и трансформирует описание в рассказ, синтезирует визуальное искусство и рассказ. Эвкативные свойства слова формируют разноцветную импрессионистскую палитру романа, акцентируют ощущения.

Ключевые слова: нарратив, рассказ, вербальный аспект, субстантивация, «артистическое письмо».

Halipchak U.R.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**«ARTISTIC WRITING» OF THE GONCOURT BROTHERS
IN THE LIGHT OF NARRATIVE DISCOURSE: A VERBAL ASPECT
OF THE NARRATION OF THE NOVEL «MADAME GERVAISAIS»**

Summary

The article analyses the novel of the Goncourt brothers «Madame Gervaisais» with the help of narratological tools. The type of the narrator and the principles of the organization of the narration are determined. Particular attention is focused on the linguistic organization of the text and the verbal aspect. It is proved that substantivization helps writers to experiment on the semantic, morphological levels of the word. These levels transform the description into a narrative and synthesize it with visual art. The evocative properties of the words form a multi-color impressionistic palette of the novel and accumulate feelings.

Keywords: narration, narrative, verbal aspect, substantivization, "artistic writing".